

Naslovnica: *Pingvin gentoo*
(*Pygoscelis papua*).

Foto: Timotej Turk Dermastia.

Proteus

Izbjava od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draskovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2016.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavotič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 2.500 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, p.p. 1573, 1001 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14, faks (01) 421 21 21.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojene 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celoletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojene 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Uvodnik

Človek je na tem svetu odgovoren za vse

Leta 1929 je v Moskvi izšla knjiga z naslovom *Problemi poetike Dostojevskega* (od leta 2007 jo lahko beremo tudi v slovenskem jeziku). Napisal jo je Mihail Mihajlovič Bahtin (1895-1975), znameniti ruski filozof in literarni kritik, ki je ustvarjal na področjih literarne teorije, etike in teorije jezika. Razmišljanje začenjam s sledečim odlomkom iz knjige:

»Samozavedanje junaka pri Dostojevskem je popolnoma dialogizirano: v vsakem aspektu je obrnjeno navzven, intenzivno nagovarja samo sebe, drugega, tretjega. Zunaj tega živega nagovarjanja samega sebe in drugega samozavedanje kot tako ne obstaja niti samo zase. V tem smislu bi lahko rekli, da je človek pri Dostojevskem *subjekt nagovora*. O njem ne moremo govoriti, lahko ga le nagovarjamo. Te 'globine človeške duše', katerih upodobitev je imel Dostojevski za glavno nalogo svojega realizma, v višjem smislu, se razkriva samo v intenzivnem nagovoru. Ne moremo obvladati, uvideti in razumeti notranjega človeka, če

ga spremenimo v objekt hladne nevtralne analize, prav tako pa ga ne moremo obvladati, če se zlijemo z njim, če se živimo vanj. *Ne, približamo se mu lahko in ga razkrijemo – natančneje, ga prisilimo, da se razkrije sam – le prek komunikacije z njim, se pravi dialoško. Notranjega človeka, kot ga je pojmoval Dostojevski, lahko upodobimo le tako, da upodobimo njegovo komunikacijo z drugim. Samo v komunikaciji, v medsebojnem delovanju človeka s človekom, se razkriva človek v človeku' tako za druge kot tudi za samega sebe. / Popolnoma razumljivo je, da mora biti v središču umetniškega sveta Dostojevskega dialog, in sicer ne kot sredstvo, ampak kot cilj sam na sebi. Dialog ni preddverje dejanja, ampak samo dejanje. Prav tako ni sredstvo razkrivanja, razodevanja že izoblikovanega človekovega značaja; ne, človek se v dialogu ne samo navzven uveljavlja, ampak tudi prvič postane to, kar v resnici je, in to, ponavljamo, ne samo za druge, ampak tudi za samega sebe. Biti pomeni dialoško komunicirati. Ko se konča dialog, se konča vse. Prav zato se dialog v bistvu ne more in ne sme končati. Dostojevski na ravni svojega religiozno-utopičnega svetovnega nazora dialog prenese v*

večnost, ki jo misli kot *so-veselje, so-občudovanje, so-glasje*. Na ravni romana je vse to dano v obliki nezaključenosti dialoga, prvotno pa kot njegova slaba neskončnost. / V romanih Dostojevskega se vse steka k dialogu, k dialoški opoziciji kot k svojemu središču. *To ‚vse‘ je sredstvo, dialog je cilj. En glas ničesar ne konča, ničesar ne reši. Dva glasova sta minimum življenja, minimum obstoja.*« Misel, ki združuje Dostojevskega in Bahtina, je za privajeno umevanje človekove notranjosti oziroma duševnosti skrajno nenavadna. Trdi namreč, da človek sploh »nima« neke »izoblikovane«, »nespremenljive«, »trdne« duševnosti, kajti »notranjega človeka lahko upodobimo le tako, da upodobimo njegovo komunikacijo z drugim. Samo v komunikaciji, v medsebojnem delovanju človeka s človekom, se razkriva, človek v človeku tako za druge kot tudi za samega sebe.« Šele komunikacija, jezikovno sporazumevanje med ljudmi, torej dialog, »poraja« in »ustvarja« človekovo duševnost: »Dialog ni predčverje dejanja, ampak samo dejanje. Prav tako ni sredstvo razkrivanja, razodevanja že izoblikovanega človekovega značaja; ne, človek se v dialogu ne samo navzven uveljavlja, ampak tudi prvič postane to, kar v resnici je, in to, ponavljamo, ne samo za druge, ampak tudi za samega sebe. Biti pomeni dialoško komunicirati.«

Nekaj podobnega je v svojih *Tezah o Feuerbachu* (v slovenskem prevodu so izšle leta 1976) trdil tudi že Karl Marx (1818-1883): »Človeško bistvo ni nikakršna abstrakcija, ki prebiva v posameznem človeku. V svoji dejanskosti je skupek družbenih razmerij.« Podobnost med Bahtinom in Marxom kaže preprosto dejstvo, da se z vsakim jezikovnim sporazumevanjem, vsakim dialogom med ljudmi že vzpostavlja družbeno razmerje. Toda Marx je v *Tezah o Feuerbachu* trdil še nekaj daljnosežnejšega: »predmetov, dejanskosti, čutnosti« ni mogoče pojmovati kot nekaj, kar obstaja neodvisno od človekove zavesti – prav nasprotno, pojmovati jih je treba subjektivno, »kot čutno človeško dejavnost, prakso«. Vsako človekovo spoznavanje čutnih predmetov, čutne resničnosti »tam zunaj njega«, je delo, dejavnost, praksa. V tej svoji spoznavni praksi človek čutne predmete »tam zunaj sebe« vedno in neizogibno »deformira«, »spreminja« jih – kot pravi Marx – v »miselne predmete«. Že znameniti italijanski razsvetljenski filozof, zgodovinar in pravnik Giambattista Vico (1668-1744) je to človekovo »spoznavno usodo« izrazil presunljivo jasno: človek lahko spozna le dejstva, dejstva

pa so stvari, ki jih je ustvaril človek sam. Z drugimi besedami: resnico človek ustvarja, do nje se ne dokoplje z opazovanjem, kot je bil prepričan René Descartes (1596-1650).

Čilski biolog Humberto Maturana (1928-) (mimogrede, njegovo sijajno knjigo z naslovom *Drevo spoznanja*, napisal jo je skupaj z biologom Franciscom Varelom, je mogoče prebrati tudi v slovenščini, v nadaljevanju se sklicujem tudi na njegovo razpravo *Ontologija opazovanja*, ki jo je mogoče najti na spletu) je vse, kar so o človekovi »spoznavni usodi« v svetu povedali Dostojevski, Bahtin, Marx in Vico, utemeljil v človekovi biološki strukturi. Izhajal je iz prepričanja, da je spoznavanje biološki pojav ter da človek biva kot samozavedajoče bitje le v jeziku in da svet lahko razlaga le z jezikom. Sklep je bil jasen: svet je neločljivo povezan z opazovalci, sleherno spoznavno dejanje *poraja svet*. Maturana je »objektivnost« sveta dal v oklepaj. Ker ima vsak opazovalec neizogibno svoj pogled na resničnost oziroma svoje védenje o njej, po Maturani tudi ni mogoče več govoriti o univerzumu (enem svetu), ampak o multiverzumih (več svetovih). To pa ima izredno pomembno posledico za humanejše bivanje človeka. V »univerzumu«, v objektivnosti brez oklepajev, kjer prevladuje prepričanje, da je resničnost ena sama in nekaj neodvisnega od ljudi, ima tisti, ki ima dostop do tako razumljene resničnosti, vedno prav, tisti, ki takega dostopa nimajo, pa nujno živijo v zmoti. Zato se morajo ljudje v »univerzumu« podrediti védenju, ki je absolutna, neprizivna resnica. V »multiverzumih«, v objektivnosti v oklepaju, kjer opazovalci s svojim opazovanjem ustvarjajo svoje resničnosti in svoje resnice, ki so med seboj enakovredne, ker so iz drugega verzuma oziroma sveta, ljudje lahko oblikujejo *skupni svet* le v *medsebojnem razumevanju*. Temelj sožitja ljudi v »multiverzumih« zahteva soglasje, to je skupno védenje. Kot smo videli, je Dostojevski *so-veselje, so-občudovanje, so-glasje* še razumel kot večnost, Maturana pa je to večnost z »neba« spustil na zemljo. V zaključku svojega besedila pa je naredil še korak dlje. Ker so čisto vse stvari na svetu spoznavne bitnosti, razlage opazovalca (Marx jih je, kot smo videli, imenoval »miselni predmeti«), je prišel namreč do skrajno etičnega zaključka: *človek je na tem svetu odgovoren za vse.*

Tomaž Sajovic